

УДК 343.851

Є.О. Гладкова старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності, кандидат юридичних наук (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Теоретичні та прикладні аспекти тактики протидії злочинності

Як відомо, причин загострення і ускладнення криміногенної ситуації в Україні чимало. По-перше, вони в наших економічних, соціальних негараздах, низьких темпах реформування суспільства, кризових процесах, що супроводжуються значним ростом безробіття, падінням рівня життя, зневіренням громадян тощо; по-друге, у недостатній (а подекуди, навіть, низькій) ефективності роботи правоохоронних структур, центральних, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що значною мірою пояснюється тим, що правоохоронна діяльність переважно орієнтована на розкриття та розслідування вже скоєних злочинів, а не на їх запобігання через вплив на причини та умови злочинів; по-третє, у відсутності належної, а головне – системної управлінської та організаційної роботи у сфері протидії злочинності.

Нажаль є всі підстави констатувати відсутність в Україні на даний момент чітко визначеної, цілеспрямованої державної політики запобігання та протидії злочинності. Разом з тим давно відомо, що налагодження дієздатних відносин та зв'язків у певній системі відчутно сприяє покращенню результатів її функціонування. Вагомим чинником у цьому ряду постає і проблема наявності серйозних прогалин у теоретичному розумінні системи антикриміногенного впливу на злочинність, зокрема і її тактичних основ.

Проблема формування наукових основ тактики протидії злочинності, як у теоретичному аспекті, так і на прикладному рівні, на сьогоднішній день у кримінологічній науці не піддавалась глибокій системній розробці. Навіть у профільних роботах Г.А. Аванесова, Ю.М. Антоняна, О.М. Бандурки, С.І. Герасимова, В.В. Голіни, О.М. Джузи, А.Ф. Зелінського, Н.С. Лейкіної, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, Г.М. Міньковського, Г.С. Саркісова та інших

проблеми тактики здійснення впливу та реалізації відповідних заходів майже не порушувались. Навіть сам термін «тактика», як вказував А.П. Закалюк, стосовно даного виду діяльності не вживається; для цього використовуються інші терміни «зміст», «заходи», «форми», «засоби», які не адекватні досліджуваному поняттю і не можуть в повній мірі його замінити. Тому, актуальною уявляється проблема окреслення основних засад реалізації тактики протидії злочинності та відповідних механізмів, але вже у прив'язці до антинаркотичної її складової.

Протидія злочинності (як і будь-яка інша правозастосовна практика та усіяка соціально спрямована діяльність) не може здійснюватись стихійно, безсистемно. Вона повинна мати свою науково обґрунтовану тактику. Це означає, що з наукових позицій повинні бути вивчені та визначені необхідні поняття, сфера дії, принципи, підстави, вимоги та умови здійснення, елементи, інтенсивність, черговість, порядок і способи застосування різних заходів впливу, прийоми оволодіння і застосування їх на практиці, нарешті, результативність у цілому і за окремими елементами. Підсумком даних досліджень повинні, на нашу думку, стати визначені закономірності, що відобразатимуть основні засади здійснення запобігання, профілактики та припинення злочинів та інших правопорушень в цілому та щодо окремих сфер.

В даний час значна частина питань організації протидії злочинності не регулюється законом, а передбачається лише відомчими нормативними актами, в яких заходи і засоби такої діяльності, як правило, позначені лише в загальному виді, а прийоми, способи, тактика їх застосування зовсім залишені для вільної творчості. Це призводить до незадовільних результатів, тому що відбувається в умовах, коли значна частина працівників правоохоронних органів не має відповідної спеціальної підготовки, особливо в тактиці виховного та психолого-педагогічного впливу.

Деякі загальні вимоги (принципи) розробки тактики протидії злочинності можуть бути узяті з інших напрямків правозастосовної

діяльності, де тактичні проблеми вже глибоко вивчені та сформульовані. Так, у роботах з криміналістичної тактики вона характеризується як сукупність науково обґрунтованих тактичних прийомів, засобів, методів і рекомендацій із застосування в різних ситуаціях залежно від поставлених задач. При цьому вони розробляються на основі використання емпіричних даних, а також за допомогою визначення закономірностей застосування логічних, психологічних, управлінських та організаційних конструкцій для впливу на такий специфічний об'єкт діяльності, яким є людина.

Тактика протидії злочинності також повинна бути системною діяльністю, підкорятися основному – усуненню ймовірності вчинення злочинів. Вона повинна використовувати дані спеціальних наук, які вивчають методику психологічних, соціологічних досліджень людини взагалі та особи, яка вчинила або може вчинити злочин, зокрема.

Комплекс заходів, охоплюваний тактикою протидії злочинності, не є суворим алгоритмом. За рахунок можливостей програмного забезпечення можна створювати умови для можливого вибору, що може залишатися вільним, виходячи з конкретних умов. Однак ця свобода вибору відносна, тому що буде обмежена рамками законності, відомчими нормативними актами, обов'язковим прокурорським наглядом і визначатись інтересами оптимального досягнення результату в конкретних умовах.

Мають бути чітко визначені розумні межі правового, а в деяких випадках і процесуального, регулювання тактики окремих видів протидії злочинності. Правове регулювання підстав, заходів, форм і засобів профілактики, припинення або запобігання злочинам повинно підкріплюватись і доповнюватись методичними рекомендаціями, настановами про прийоми, способи, методи їх здійснення, навчанням відповідних виконавців, прищеплюванням їм необхідних навичок.

Поряд з цим варто визначити оптимальне сполучення індивідуальних форм впливу, гласних та негласних оперативно-розшукових заходів, методів і засобів переконання та примусу. Для розробки індивідуальних заходів

протидії потрібна участь фахівців, експериментальна перевірка заходів, їх диференціація залежно від характеристик суб'єкта антигромадської поведінки, ступеня моральної деформації конкретної особи, криміногенності її мікросередовища, реальної життєвої ситуації.

Усі ці питання повинні бути вирішені та науково обґрунтовані із одночасним забезпеченням інтересів держави і суспільства у протидії злочинності, а також із безумовним дотриманням конституційних та інших законних прав і інтересів громадян, недоторканності особистості, приватного життя, честі, гідності тощо.

Слід вказати, що запобіжна діяльність, адресована людині, завжди є тактикою спілкування з нею. Форми, зміст, способи останнього сприймаються по-різному залежно від групової та індивідуальної психології, стану психіки різних людей, тобто мають визначені соціально-психологічні закономірності та індивідуальні особливості. Тактика протидії злочинності повинна будуватися з їх урахуванням, тому велике значення має зміст психології – психологічна складова конкретної особи, якій адресовано вплив, та індивідуальні особливості сприйняття нею інформації. Крім того, немаловажним фактором є і соціально-економічний вплив суспільства.

Розглядаючи тактику протидії злочинності, потрібно враховувати наступні обставини. По-перше, протидія злочинності досягається за рахунок застосування не одного заходу, а цілого їх комплексу. По-друге, результат при одній і тій же тактиці запобіжної роботи істотно змінюється залежно від ступеня криміногенності кожної з трьох основних детермінант злочинної поведінки: особистості, її мікросоціального середовища та конкретної життєвої ситуації. Перераховане врешті-решт становить комплекс об'єктів впливу тактики протидії злочинності, яка в основному має вихід на рівень конкретного злочинного діяння, а якщо точніше – акта індивідуальної злочинної поведінки. По-третє, інтенсивність запобіжних заходів повинна знаходитись в прямій залежності від ступеня прояву названих криміногенних детермінант.

Тактика протидії злочинності має бути спрямована на особистість, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють чи полегшують скоєння кримінально караних діянь. Ці заходи відіграють роль соціального інструмента, що покликаний нейтралізувати або усунути негативні внутрішні риси, скорегувати поведінку.

В.М. Бурлаков структурує профілактичний процес на такі етапи: виявлення осіб, які підлягають профілактичному впливу; вивчення особистості та умов її соціального середовища перебування; прогнозування антигромадської поведінки і планування профілактичних заходів; реалізація цих заходів та контроль отриманих результатів; фіксація досягнення цілей індивідуальної профілактики.

Метою індивідуальної профілактики є позитивна корекція особистості, що тягне за собою зміни її поведінки з антигромадської до лояльної, яку схвалює суспільство. Досягнення цієї мети потребує вирішення конкретних задач:

- виявлення осіб, чия поведінка свідчить про реальну можливість вчинення злочинів;
- вивчення соціально-психологічних особливостей цих осіб, а також зовнішніх джерел негативного впливу;
- прогнозування ймовірності скоєння особами різних антигромадських і протиправних дій;
- планування з урахуванням суспільної небезпеки особистості заходів індивідуальної профілактики;
- застосування позитивних заходів впливу та корекції.